

Hibridkukorica és állambiztonság

A politikai rendőrség, ezen belül a belső elhárítás 1956 utáni tevékenységével kapcsolatban az az értékelés vált általánossá, hogy a szervek érdeklődése alapvetően a politikai természetű ügyekre terjedt ki.¹

Azt, hogy mi számított politikai természetű ügynek, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezető testületeinek határozatai szabták meg, amelyeket az állomány tagjai számára készített vezetői parancsok értelmeztek.² A pártállam duális szerkezetéből adódóan a gazdaság, a kultúra, a külpolitika különböző területeit párhuzamosan működő állami és pártapparátusok felügyelték és irányították. Ez a struktúra már önmagában is számos működési zavar forrásául szolgált. Elég csupán átlapoznunk az MSZMP határozatait tartalmazó dokumentumköteteket, hogy szembesülhessünk a talán meglepőnek tűnő ténnyel: a Politikai Bizottság nem egy esetben olyan témákkal is kimerítően foglalkozott, amelyek első meggondolásra tipikus államigazgatási szakkérdésnek tűnnek. Így például az 1956 és 1962 közötti, a forradalom leverésétől a VIII. pártkongresszusig tartó kádári időszakban a földművelésszövetkezeti mozgalomról, a mezőgazdasági felvásárlásról, a szövetkezeti ipar helyzetéről, az állami gazdaságokról és nem egy alkalommal a termelőség-szövetkezetek aktuális ügyeiről is állást foglalt a Politikai Bizottság (PB) vagy a Központi Bizottság (KB) Titkársága.³ Ez aligha magyarázható mással, mint hogy ebben az időszakban a mezőgazdaság sorsa, a kolhozosítás jövője első rendű politikai kérdésnek számított, amely élénken foglalkoztatta az MSZMP legszűkebb hatalmi elitjét.⁴

Az alábbiakban közzétett dokumentum ékes bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy akár egy szűken vett növénytermesztési szakkérdés is átpolitizálódhatott, és felkelthette az állambiztonság figyelmét. Ez önmagában is jól érzékelteti, hogy 1958-ban még a diktatúra totalitárius modellje érvényesült, s ennek egyik legfontosabb elemét éppen a politikai rendőrség jelentette.⁵ Annak eldöntése, hogy a hibridkukorica vetőmag előállítására vajon a már működő állami vállalat a legalkalmasabb keret, vagy pedig erre a célra külön üzemeket kell építeni kiemelt állami gazdaságokban, a mából visszatekintve finoman szólva sem látszik elsőrendű politikai kérdésnek. Azonban tágabb összefüggésekbe ágyazva hamar világossá válik, miért is készülhetett el az alábbi tájékoztató.

1956 után a mezőgazdaság sorsa, a paraszti jövendő miatt a magyar pártvezetés igen hamar kettős présbe szorult. Belpolitikai okokból nyilvánvalóvá vált, hogy a lakosság kielégítő élelmiszer-ellátását, így a kenyérhez, tejhez, sertéshúshoz való hozzáférését minden körülmények között biztosítani kell, s ehhez jól teljesítő agráriumra van szükség. Külpolitikai téren viszont az 1957-es átmeneti évet követően igen komoly nyomás nehezedett szovjet részről Kádár Jánosra, hogy fejezze be a korábban lényegében kudarcot vallott kollektivizálási folyamatot, és számolja fel a magántulajdon alapú kis- és középparaszti társadalmat. Erre válaszul született meg a pártvezetés szóhasználatában az ún. „kettős feladat” formulája. Ez a kifejezés azt takarta, hogy egyidejűleg kell biztosítani a mezőgazdasági termelés zavartalanságát, sőt bővítését, valamint a termelőség-szövetkezeti rendszer kiépítését. A hivatalos propaganda azonban nem tudta elfedni azt a rendkívül súlyos felfordulást és káoszt, amelyet a három év alatt erőszakkal végrehajtott kollektivizálás kiváltott. Bár a folyamat csak 1958 végén indult el, már az ezt megelőző hónapok is az előkészítés jegyében teltek. A MSZMP vezetésén belül a gyorsított ütemű kolhozosítást ellenző politikusok, elsősorban Fehér Lajos és támogatói, tisztában voltak azzal, hogy a „kettős feladat”-nak nem lehet megfelelni: a sztálini mintájú tévesz-modellhez való visszatérés igen rövid időn belül katasztrofális gazdasági

hatásokkal járhat.⁶ Ezért több módon is keresték a megoldást a termelés visszaesésének megakadályozására, lényegében az élelmiszer-ellátás összeomlásának elkerülésére.

Az egyik lehetséges útnak a meglévő és a jövőben megalakuló mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdasági megerősítése látszott. Ezzel összefüggésben szükségesnek tűnt a vetésszerkezet módosítása is, vagyis másfajta növények előtérbe állítása. Az addig uralkodónak számító kenyérgabonák helyett inkább a takarmányozásra és ipari feldolgozásra alkalmas növények termesztését szorgalmazta az agrárpolitika, személy szerint Fehér és a körülötte lévő csapat, a későbbi agrárlobbi magja.⁷ Többek között az állattenyésztés felfuttatásában látták az egyik lehetséges kitörési pontot, és ez az elgondolás szükségessé tette a takarmánynövények, többek között a kukorica hozamának növelését.⁸ Ezt a célt többek között a hibridkísérletek révén lehetett elérni, amelyeket Magyarországon 1937-ben kezdett el Pap Endre professzor. Munkálkodásának eredményeként az 1950-es évek első felében állították elő a Magyar Tudományos Akadémia Martonvásári Kutatóintézetében az első hazai hibridfajtákat. A hibrid-eljárás lényege, hogy genetikailag különböző szülők keresztezésével olyan utódokat hoznak létre, amelyek valamely tulajdonságukban felülmúlják a szülőket. Ez a tulajdonság lehet a betegségeknek való nagyobb ellenálló képesség és a bőségesebb termés hozam is. Az így előállított kukorica-vetőmagok révén remélték a termésátlagok növelését, amelyet 1970-re sikerült is elérni (több mint 32 q egy hektárra nézve). A hibrideljárás hátránya, hogy mindig meg kell ismételni, mivel az így létrejött utódok nem szaporodnak tovább. Vagyis újra és újra elő kell állítani a hibridkukorica-vetőmagot.⁹

Bár a nemesítés terén legkomolyabb sikereket elérő tudós, Pap Endre a forradalmat követően Nagy-Britanniába emigrált, a kísérletek nem álltak le. 1958 tavaszán hat új, kizárólag hibrid vetőmag előállításával foglalkozó üzem felállításáról döntöttek. Ezeket a telephelyeket állami gazdaságokban akarták felállítani. A nagyszabású tervet a Földművelésügyi, a Külkereskedelmi, a Kohó- és Gépipari, valamint az Építésügyi Minisztérium közreműködésével kívánták megvalósítani.¹⁰ A politikai vezetés azt remélte, hogy az állami gazdaságokban nagy mennyiségben előállított hibrid vetőmag révén a takarmánynövények hozamának fokozását és közvetve az állattenyésztés gyarapodását is biztosítani lehet. A folyamat azonban a remélnél lassabban haladt: csúszott az üzemek építése, nem érkeztek meg a külföldről rendelt gépek, ráadásul a szakmai közvélemény berkein belül sem aratott a terv osztatlan sikert. Az elképzelés első számú politikai támogatója, Fehér Lajos azonban rendkívül elszántnak bizonyult: mind az építésügyi, mind a külkereskedelmi hatóságokkal kemény vitákat folytatott a beruházások megvalósításáért. A szakmai közvélemény álláspontjának megismeréséhez és a megfelelő döntés meghozatalához más eszközöket vett igénybe, erről tanúskodik az alábbiakban közölt dokumentum.

Az iratot a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára MDP-MSZMP iratok gyűjteményében, a Mezőgazdasági Osztály iratanyagában találtam (288. f. 28. cs. 1958. 4. ő. e.). Bár a szövegben nem nevezik meg hivatalosan, a dokumentumot a Belügyminisztérium II. (Politikai Nyomozó) Főosztályának Tájékoztató Osztályán állították össze. Címzettje egyedüliként Fehér Lajos volt, aki kettős minőségben is megkaphatta a Tájékoztató Osztály anyagait. 1956 novembere óta tagja volt az MSZMP Ideiglenes Intéző, majd Politikai Bizottságának, így megküldték számára az úgynevezett napi eseményjelentéseket és a heti tájékoztató jelentéseket. Emellett, mint a KB Mezőgazdasági Osztályának 1957 februárja és 1959 novembere közötti vezetője, megkapta a mezőgazdasággal kapcsolatos állambiztonsági tájékoztatókat is. Ezek olyan „állambiztonsági vonatkozású értesítéseket” foglaltak magukban, „amelyek a gazdasági és államapparátus egyes területein fontossággal bírnak, és amelyek az illetékes szakterületek (minisztériumok) vezetőinek tájékoztatásul és esetleges intézkedések alapjául szolgálnak”.¹¹

Nem tudni, hogy Fehér Lajoshoz csupán befutott az állambiztonságtól származó tájékoztató, vagy inkább ő kezdeményezett-e, és egy korábbi kérésére született válasz

olvashatunk. Ismerve a mezőgazdasági elhárítás ingatag helyzetét,¹² a második variációt valószínűsítem. Fehér Lajos mint első számú agrárpolitikus, PB-tag megrendelhetett egy hangulatjelentésre emlékeztető összefoglalót az állambiztonságtól. Bizonyos értelemben keverednek a szerepek és műfajok, ahogy az alapvetően megfelelt a politikai rendőrség korabeli tájékoztatási gyakorlatának.

A szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy a hibridkukorica-üzemek építésével kapcsolatban elsősorban szakmai féltékenység, szervezeti rivalizálás vagy a közelmúlt tévútjai (gyapotprogram) miatti józan aggodalom volt a meghatározó a szakmai eliten belül. Ehhez az állambiztonság nem nyújtott biztos fogódzót: Fehér Lajos, mint megrendelő és felhasználó a szöveget olvasva mindhárom variációval számolhatott. Ráadásul az is kérdéses, hogy egyáltalán elkészült-e időre a feltehetően Fehér által megrendelt jelentés, így használhatta-e valamire, dönthetett-e ez alapján. Más forrás alapján úgy tűnik, hogy az állambiztonság elkésett, mivel már 1958. május 2-án állást foglaltak az állami gazdaságok és a Mezőmag Vállalat közötti rivalizálás kérdésében. Ezek szerint az 1959-ben épülő hibrid-üzemeket is az állami gazdaságok kapják, de a hely kiválasztásánál figyelembe veszik a Mezőmag Vállalat szárítási és raktárigényeit, hogy az üzemek maximális kihasználtsággal működhessenek.¹³ Ezek után adódik a kérdés, hogy mennyire volt összhangban az állambiztonság és a politikai vezetés, mennyire segítette az előbbi az utóbbit, s érvényesült-e, illetve mikor és milyen mértékben az ideáltipikus módon feltételezett kiszolgálói szerep.

Dokumentum

Belügyminisztérium

Tájékoztató jelentés, 1958. június 17.¹⁴

Hibrid kukorica üzemek építéséről az állami gazdaságokban

Értesüléseink szerint az utóbbi időben több olyan vélemény hangzott el szakemberek és szakvonalon dolgozó elvtársak részéről, hogy nem értenek egyet a Pártközpont Mezőgazdasági Osztálya döntésével, mely szerint hibrid üzemeket kizárólag állami gazdaságokban építsenek.

A döntést több oknál fogva nem tartják előnyösnek a népgazdaság számára. Véleményük szerint az összhibridtermelés érdeke azt kívánja, hogy a Mezőmag Vállalat¹⁵ is kapjon az üzemekből, melyet az alábbiakkal indokolnak:

Jelenleg a feldolgozásra váró kukorica területe az állami gazdaságokban 11 ezer kat. hold,¹⁶ ezzel szemben az egyéb szektorokban lévő terület 39 ezer kat. hold, mely jelenleg a Mezőmag Vállalat tervfeladatai közé tartozik. A Mezőmag Vállalat jobban ki tudja használni egész éven keresztül az üzemeket, raktárakat stb., mivel más magvakkal is foglalkozik. A vállalatnál az üzemek irányításához nem szükséges új szakgárdát, új apparátust létrehozni, mert nagyrészt megvan, viszont az állami gazdaságokban ezt újonnan kell megszervezni, ami jelentős költséget jelent. Az állami gazdaságokat az üzem üzemeltetése elvonná a termeléstől, s így a termelés hátrányt szenvedne.

A döntés ellenzői azzal egyetértenek, hogy az állami gazdaságoknak minden módon segítséget kell nyújtani, hogy jóminőségű [sic!] vetőmagbázisai legyenek, de ezt termelésükkel kell elsősorban elérniük. Hivatkoznak a szovjet és más külföldi példákra, ahol szintén nem a szovhozok foglalkoznak a hibrid üzemek üzemeltetésével, hanem külön szervek. Egyes szakemberek párhuzamot vonnak e döntés és a korábbi gyapottermelésre¹⁷ stb. vonatkozó döntések között, amiben szintén a szakemberek véleménye ellen döntöttek.

Az FM Növénytermelési Főigazgatóságán¹⁸ a Pártközpont Mezőgazdasági Osztályának döntése rossz visszhangot váltott ki, melyet még csak fokozott, hogy Soós Gábor¹⁹ főigazgató megtiltotta, hogy erről egyáltalán beszéljenek.

Készült: 2 pld.

Kapják: Fehér Lajos elvtárs. Nyilvántartó

---

¹ A frissen napvilágot látott ismeretterjesztő munka szerzője úgy vélte: „Az 1956-os forradalmat követő megtorlás után létrehozott csoportfőnökség működése elődeihez képest hatékonyabb, racionálisabb lett: a társadalom átfogó ellenőrzése helyett sokkal inkább kiemelt, a hatalom számára veszélyt jelentő csoportok megfigyelésével foglalkozott.” Tabajdi, 2013: 7–8.

² Az MSZMP és a politikai rendőrség 1956 utáni viszonyát részletesen tárgyalja Krahulcsán, 2013.

³ Vass-Ságvári (s. a. rend.), 1973: 621–630.

⁴ Huszár, 2003: 128–140.; Varga, 2001: 58–71.; Ö. Kovács, 2012: 255–261.

⁵ Kádár János és a politikai rendőrség viszonya szinte évről évre módosult, már az 1962-es átalakítás előtt is. A folyamatot elemzi Rainer M., 2003: 76–78.

⁶ Ennek lehetőségét már néhány évvel későbbi tanulmányában megvilágította Donáth Ferenc: „Ám hogy a termelés volumenének szerény növekedése ellenére a termelészövetkezetek termelése nagyon súlyos problémákkal küzdött, arra fényt vet, hogy a mezőgazdasági termékek nettó termelése, tehát a mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez, semmivel sem emelkedett. Azon a szinten maradt, mint az előző időszakban, s ez – mint említettük – alacsonyabb volt a háború előttinél.” Donáth, 1992: 186.

⁷ Az agrárlobbi kialakulásáról, ezen belül Erdei Ferenc kiemelkedő szerepéről lásd Varga, 2008; 2010.

⁸ A kukorica egy hektárra eső termésátlagá az 1931 és 1940 közötti 18,7 q-tól 1951 és 1955 között csupán 20,6 q-ra nőtt. Pető-Szakács, 1985: 469. Ilyen lassú ütemű növekedés mellett nem tűnt megalapozottnak a sertésállomány nagymértékű növelése.

⁹ Csajbók, 2012. www.agr.unideb.hu/ebook/szantofoldinovenyek/fajtk_hibridek.html (utolsó letöltés 2013. november 5.).

¹⁰ MNL OL 288. f. 28. cs. 1958. 4. ö. e. Jegyzőkönyvi kivonat az MSZMP Központi Bizottsága Mezőgazdasági Osztályán 1958. március 14-én tartott, hibridkukorica üzemekkel kapcsolatos értekezletről.

¹¹ Müller, 2002: 121–125.

¹² Papp, 2013: 188–195.

¹³ MNL OL 288. f. 28. cs. 1958. 4. ö. e. Határozat az MSZMP Központi Bizottsága Mezőgazdasági Osztályán 1958. május 2-án tartott, hibridkukorica üzemekkel kapcsolatos értekezletről.

¹⁴ Nyilvánvalóan véletlen, de mégis jelképes, hogy a jelentés egy nappal Fehér Lajos legfőbb és 1956 után megtagadott politikai mentorának, Nagy Imrének a kivégzése után született. Paradox módon Fehér mesterét megtagadva, rá nem hivatkozva folytatta, sőt túlteljesítette az általa elindított agrárpolitikai reformokat.

¹⁵ A Mezőgazdasági Magtermeltető és Ellátó Vállalatot (Mezőmag) 1952-ben hozták létre a szántóföldi növénytermesztés vetőmagellátásának biztosítására. 1962-ben további vállalatokat csatoltak hozzá, és ettől kezdve a termelészövetkezetek számára szállított vetőmagokat. Izsáki, 2004. www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/szantofoldi-novenyek/index.html (utolsó letöltés 2013. november 5.).

¹⁶ Régi magyar terület-mértékegység. Eredetileg az ekével egy nap alatt felszántott terület volt egy hold. A katasztrális hold valamivel több, mint fél hektár, kb. 5700 négyzetméter. A katasztrális rendszer egészen 1970-ig a magyar földnyilvántartás alapjául szolgált.

¹⁷ Az 1950 és 1953 között erőltetett gyapottermelés Magyarország szovjetizálásának egyik emblémájává vált. Jellemző módon még a legjobb termést hozó 1953-as évben is csupán a hazai pamutipar szükségletének 4-5 százalékát tudta gyenge minőségű nyersanyaggal ellátni. Gyarmati, 2011: 189, 197.

¹⁸ A Növénytermelési Főigazgatóság a Földművelésügyi Minisztérium 20 önálló szervezeti egysége közül az I-es számot kapta. Ezen belül 1. számú Szántóföldi Növénytermelési Igazgatóság d, vagyis Vetőmagtermelési- és gazdálkodási osztálya foglalkozott a tájékoztató jelentésben is szereplő kérdésekkel. Berényi, 1993: 149–150.

¹⁹ Soós Gábor (1922–1993) – a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karán diplomázott 1944-ben mint mezőgazdasági mérnök. 1946-ban került a Földművelésügyi Minisztérium apparátusába fogalmazónak, és az 1940-es évek végi tisztogatásokat átvészelve osztályvezető, majd főosztályvezető lett. 1967-től a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumban miniszterhelyettes, a miniszter első helyettese, majd 1983-as nyugdíjazásáig államtitkár.

Levéltári források

288. f.

MDP-MSZMP iratok

28. cs.

Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága
Mezőgazdasági Osztályának iratai

Nyomtatásban megjelent források

Vass–Ságvári (s. a. rend.), 1973

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.
Sajtó alá rendezte: Vass Henrik – Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth Kiadó.

Hivatkozott irodalom

Berényi, 1993

Berényi Ildikó: Földművelésügyi Minisztérium. In *A magyar állam szervei 1950–1970. Központi szervek.* Szerkesztette: Boreczky Beatrix – Müller Veronika – Pető Iván – G. Vass István. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 145–163.

Csajbók, 2012

Csajbók József: *Szántóföldi növények termesztése és növényvédelme.* Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Debrecen, 2012.

Donáth, 1992

Donáth Ferenc: A mezőgazdaság gyors strukturális átalakításának problémái és eredményei Magyarországon (1949–1970). In uő: *A Márciusi Fronttól Monorig. Tanulmányok, vázlatok, emlékezések.* Válogatta: Valuch Tibor. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Századvég, 183–199.

Gyarmati, 2011

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Budapest, ÁBTL–Rubicon.

Huszár, 2003

Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza 1956. november – 1989. június.* Budapest, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó.

Izsáki, 2004

Izsáki Zoltán: *Szántóföldi növények vetőmagtermesztése és kereskedelme.* Budapest, Mezőgazda Kiadó.

Krahulcsán, 2013

Krahulcsán Zsolt: *A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962).* Budapest, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó.

Müller, 2002

Müller Rolf: A politikai rendőrség tájékoztató szolgálata, 1945–1962. In *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Budapest, Történeti Hivatal. 111–136.

Ö. Kovács, 2012

Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában*. Budapest, Korall.

Papp, 2013

Papp István: A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó. 181–210.

Pető–Szakács, 1985

Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*. I. köt. *Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Rainer M., 2003

Rainer M. János: „Helyezkedés” a csúcson. Kádár János néhány boldog éve, 1958–1962. In *Ötvenhat után*. Budapest, 1956-os Intézet, 73–91.

Tabajdi, 2013

Tabajdi Gábor: *A III/III krónikája*. Budapest, Jaffa.

Varga, 2001

Varga Zsuzsanna: *Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon 1956–1967*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Varga, 2008

Varga Zsuzsanna: A magyar mezőgazdaság nagy évtizede *Rubicon*, 2–3. sz. 58–65.

Varga, 2010

Varga Zsuzsanna: Erdei Ferenc és az agrárlobbi. In *Magyar agrárpolitikusok a XIX. és a XX. században*. Szerkesztette: Sipos Levente. Budapest, Napvilág Kiadó. 223–247.